

Előszó

Az olvasó a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében működő, Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport immáron negyedik tanulmánykötetét tartja a kezében. Hagyományainknak megfelelően a tanulmányok füzére ezúttal is a királyi hatalom és a városok gazdasági életben betöltött szerepét mutatja be. Az is megszokott, és ettől most sem térünk el, hogy különböző szakterületek művelői, határon innen és túl élő magyar, valamint külföldi kutatók dolgoztak együtt annak érdekében, hogy a középkori és kora újkori gazdaságtörténet legújabb eredményeit tárják az érdeklődők elé.

A királynak és kíséretének, azaz a királyi udvarnak az ellátása összetett feladat volt már az Árpád-kor korai időszakában is, elsősorban az utazó udvarnak betudhatóan. Milyen módon oldották meg ezt a középkorban? Hol éltek mindazok, akik ezeket a feladatokat elvégezték? Ezen kérdésekre keresi a választ Bácsatyai Dániel az udvari és szolgálonépi tárnokokról szóló, külföldi analógiát sem nélkülöző tanulmányában. Az uralkodóéhoz hasonlóan a királyné udvara is ellátásra szorult, melyhez férjétől birtokokat kapott. Ha a király anyja, az özvegy királyné is élt, akkor ő is méltó javakkal és jövedelmekkel bírt. Amikor Mátyás trónra került, Szilágyi Erzsébet a király anyja lett, s bár sohasem volt királyné, e szerepe szükségessé tette helyzetének illő rendezését. C. Tóth Norbert ezt, a középkorban szinte egyedülálló esetet járja körül, miközben a 15. század első felétől a középkor végéig a királynéi javak történetébe is bepillantást nyújt. A királyi és a királynéi udvar számára fontos bevételi források voltak a harmincadok és az adók. Kovács Viktória írásában arra mutat rá, miként lehet már ismert és újonnan feltárt források segítségével új, eddig ismeretlen vagy a szakirodalomban nem eléggé hangsúlyos I. Lajos kori harmincadhelyeket feltárni. A 14. századtól a megyei nemesség szerepe erősödött az adószedésben, annak mikéntje azonban korszakonként változott. Kádas István a megye által választott adószedők 1436 és 1474 közötti történetén túl az adószedők személyét is részletesen bemutatja, miközben a rendkívüli adóból befolyt jövedelmekre vonatkozó ismereteinket is gyarapítja. A pénzforgalom vizsgálatát az írott forrásokon túl egyrészt az érem- és kincsleleteknek, másrészt egy-egy piactér szisztematikus ásatásai során előkerült éremleleteknek az értékelése teszi lehetővé. Mi bújik meg egy kétszer is megtalált tatárjárás kori kincsleletben? Miként viszonyul ez az ugyanekkor a föld-

be rejtett más leletegyüttesekhez? Ki és miért gyűjtötte ezeket össze, mikor került a föld alá és hogyan kívánta később megtalálni? Bíró Gyöngyvér, Kerekes György és Zsikai Rajmund Péter közös tanulmánya sorba véve ezeket a kérdéseket igyekszik azokra válaszokat is adni. A pápai piactér ásatásai az adásvétel során elejtett pénzeket hozták a felszínre, melyek a 12. századtól a 20. századig datálhatók, segítségükkel mutatja be Gálvölgyi Orsolya azon kereskedőknek a körét, akik e vidéken megfordultak az évszázadok során, kiegészítve a vizsgálatot az előkerült súlyok értékelésével is. A kereskedelemnek színteret adó városok kiváltságolása az Árpád-kortól folyamatosnak mondható. Több esetben azonban a városok első kiváltságleveleinek középkori eredetijét vagy akár átiratát nem ismerjük, de előfordulhat, hogy 18. századi másolatuk fennmaradt. Az 1271. évi győri kiváltságlevél ez idáig ismert egyetlen ilyen átiratához képest Weisz Boglárka és Zsoldos Attila tanulmányában négy másolat és a kiadások alapján tesznek kísérletet az eredeti szöveg rekonstrukciójára. Gál Judit hozzájuk hasonlóan, de már 17. századi forrásgyűjteményben fennmaradt I. Lajos kori, a kutatás számára ez idáig ismeretlen és nem hasznosított forrásokkal kiegészítve, a dalmáciai városok kiváltságolásában a korábbi időszakhoz képest bekövetkező változásokra irányítja a figyelmet, miközben bemutatja a királyi hatalomgyakorlás mikéntjét a korszakban. A Dalmáciától északra fekvő Szlavónia városait egy sajátos nézőpontból tárja az olvasó elé Marija Karbić, mégpedig az elbeszélő források sok esetben szűkszavú megjegyzései segítségével ismerteti a központi helyeknek számító településeket. A krónikák, a szerzetesrendek történeti munkáin túl azonban a szerző az oklevelek *narratio*it is bevonva a vizsgálatba pillanatfelvételeket készít a mindennapi életről, így mutatva rá arra, hogy ezen részek tanulmányozása mennyire tudja színesíteni a várostörténetet. Az országon belüli és az országok közötti határvonalak nemcsak elválasztani tudnak településeket, embereket, országokat egymástól, de össze is köthetnek. Különösen igaz ez a Magyar Királyság nyugati határvonalára, ahol a természetes határként működő folyók sem voltak képesek elzárni az ott élőket egymástól. Az együttélés azonban nemcsak előnyöket hozott, sok esetben összezördülésekhez is vezetett, melyek elsimításának egyik eszköze a két ország által felállított vegyes bizottságok feladata volt. Skorpa Renáta Zsigmond kori „előzményekből” kiindulva mutatja be a sajátos, a kutatásban azonban ez idáig nem kellő súllyal kezelt intézmény 14. századi, sőt 13. század végére visszanyúló történetét.

Egy megye, egy tartomány, egy ország határai, még ha az idők folyamán azok kisebb-nagyobb mértékben változnak is, viszonylag jól megrajzolhatók. Nehezebb a helyzet a piackörzetek esetében, főként, hogy azok nem egymástól elhatárolódóan, hanem egymásba érve működtek. Lóvei Pál írásában két vörösmárvány-piackörzet határai tűnnek fel, melyet a vizsgálat alá vont áru különleges értéke miatt elsősorban az ár-érték arány határozhatott meg. Határokat azonban egy városban belül is kijelölhettek a középkorban, melyeknek szerepe lehetett az adószedésben, a városvezetés kiválasztásában vagy a vé-

dekezés megszervezésben. Weisz Boglárka öt város felosztásának bemutatásával elemzi, milyen különböző, de mégis hasonló módon valósult ez meg a középkorban. A város és vidéke határán fekvő, a johanniták rendházának ott-hont adó középkori Szentkirályföldre története, Fehérvár városával fenntartott kapcsolata Ribí András tanulmányában elevenedik meg, és mint más esetekben is, előnyök és bosszúságok sorozata jellemezte ezt is. Kapcsolat, főként kereskedelmi, két távol fekvő város között is általánosan jellemző volt a középkorban, és ennek vizsgálata bármely körülmények között sok érdekességet hordozhat magában. Mégis mi történik akkor, amikor két országban álló város hirtelen egy király fősége alatt találja magát? Hogyan próbálja meg ezt egy város a saját kereskedelmi céljai érdekében a maga javára fordítani? És mit tehet a másik fél? Péterfi Bence Boroszló magyar királyságbeli kapcsolatrendszerének felvázolását követően mutatja be, hogy egy ilyen helyzetben miként próbáltak a boroszlóiak megszabadulni Buda lerakatjoga alól. Boroszló és a Magyar Királyság városai közötti kereskedelmi forgalmat a boroszlói források, elsősorban a magyar történetírásban kevésbé használt boroszlói városkönyv tükrében elemzi Grzegorz Myśliwski írása, kitérve az árukörre és az adásvételhez nélkülözhetetlen hitelekre is. Az országba érkező portékák közül különösen fontosak a textiltermékek, melyek az írott forrásokban található adatokon túl tárgyi emlékeket, plombákat is ránk hagytak. Mindkét forráscsoport felhasználásával készítette el Mordovin Maxim a tournai-i textilgyártás termékeinek magyarországi és európai forgalmára vonatkozó tanulmányát, ütköztetve a két forrásanyagból levonható következtetéseket. A régészeti kutatások és az oklevelekből nyerhető információk együttes használata jellemzi Benda Judit cikkét is, melyben a nyugat-európai és magyarországi példák után részletesen a budai paloták, dísztermek tárulnak a szemünk elé. A 13. század közepén alapított város pár évtized alatt benépesült, és a frekventált helyen fekvő telkeken ki-ki a maga tehetősége szerint építtetett lakhelyet, mely sok esetben reprezentációs célokat is szolgált. Az önálló várostípusnak tekinthető bányavárosokat két tanulmány más-más szempontból vizsgálja. A bányák mellett létesült malmok nemcsak a gabonaellátásban, hanem az ércüzásban is szerepet játszottak. Vadas András elemzése rámutat arra, hogy jóllehet a városprivilegiumok a legtöbb esetben nem tértek ki a vízhasználatra, mégis milyen módon éltek ezzel az itt élők, és azt miként terjesztették ki az általuk telepített soltészfalvakra. Szende Katalin a bányavárosoknál a városi írásbeliség fejlődésének egyedi vonásait vázolja fel, miközben összehasonlítja azt más várostípusok írásbeliségével. A városi autonómia megszerzésétől, a közhitelű pecsét használatán át a differenciált tartalmú városkönyvek megjelenéséig követhetjük nyomon az egy-egy bányaváros által bejárt utat, melynek külön állomása a városi jegyző alkalmazása és a városi levéltárak felállítása. A városi adminisztráció működése termékeként jellegzetes forráscsoportot alkotnak a gazdasági iratok. Ezek papírra vetése, a bennük elvégzett matematikai műveletek nem szokványos képességeket igényeltek az azokat lejegyzőktől. Rüszt-Fogarasi Enikő nemcsak bemutatja azokat a személyeket, akik

ELŐSZÓ

erre képesek voltak a 16–17. századi Kolozsvárott, a könyvtárak vizsgálatával arra is választ ad, milyen munkák segíthették őket az aritmetikai és számtani alapismeretek, és a magyar nyelv elsajátításában.

A kutatócsoport negyedik tanulmánykötetében a korábbi kötetekhez hasonlóan különböző tudományterületek művelői tárják fel egy-egy részkérdés feldolgozásával, a középkori és kora újkori politika-, pénz-, jog-, egyház-, település-, társadalom- és művészettörténetből kiindulva a középkori gazdaságtörténet egy-egy szeletét. Minden esetben jól érzékelhető ezen kérdésköröknek az összefonódása és szétválaszthatatlan volta, a gazdasági élet sokszínűsége és a mindennapi életet átszövő jelenléte.

A szerkesztők

